

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST
Ivana Lučića 3
10 000 Zagreb

DIPLOMSKI RAD

Bilješke u prijevodu romana *Skrivena mana*
Thomasa Pynchona

Mentorica: dr. sc. Cvijeta Pavlović
Student: Marko Vrančić
ZAGREB, 2017.

SAŽETAK:

Ovaj rad bavi se analizom bilješki u prijevodu romana *Skrivena mana* Thomasa Pynchona na hrvatski jezik. Analiza polazi od teorijskih pretpostavki o (para)tekstnom položaju bilježaka te se kroz različite primjere nastoji rekonstruirati strategija njihove primjene u prijevodu romanu te razmotriti kakav utjecaj to ima na samo književno djelo. Tako se dolazi do zaključka o različitoj upotrebi bilježaka koje osim svoje osnovne uloge nadmoještanja kulturnospecifičnih znanja nerijetko imaju i interpretacijski karakter uobičajen za kritička izdanja. Na kraju se navode i smjerovi mogućih daljnjih istraživanja vezanih uz bilješke u prijevodima književnih djela koja ovaj rad svojom duljinom nije mogao obuhvatiti.

KLJUČNE RIJEČI: bilješke, Thomas Pynchon, *Skrivena mana*

SUMMARY:

This paper deals with the analyses of footnotes in the translation of Thomas Pynchon's novel *Inherent Vice* to Croatian language. The starting point in the analysis is the (para)textual position of footnotes, while later on various examples are used in order to reconstruct the nature of the footnotes application in the translation and their influence on the work of literature is examined. The conclusion shows the different use of footnotes which apart from their primary function of bridging the cultural gap often have interpretational character which is common for critical editions. In the end possible directions for further research of footnotes in the works of literature, which could not be included in this paper due to its length, are offered.

KEYWORDS: footnotes, Thomas Pynchon, *Inherent Vice*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJSKE POSTAVKE.....	2
3. BILJEŠKE U ROMANU SKRIVENA MANA	9
4. ZAKLJUČAK	36
5. BIBLIOGRAFIJA.....	38

1. UVOD

Iako se u prijevodima književnih djela na hrvatski jezik nerijetko susrećemo s popriličnim brojem bilježaka, čini se kako je pozornost koju dobivaju u književnosti uvjetovana njihovim položajem na marginama. Cilj je kratkom analizom bilješki na primjeru romana *Skrivena mana* Thomasa Pynchona, u prijevodu Maje Tančik, donekle ispraviti taj položaj i ukazati kako je riječ o istinski kompleksnom području u književnom prevođenju. Pokušat ćemo, na što je većem broju primjera bilješki iz navedenog prijevoda, pružiti uvid u različite okolnosti koje uvjetuju njihovu upotrebu, ali i načine korištenja.

Valja napomenuti kako se, s obzirom na opseg rada, neću detaljnije baviti ostalim aspektima samoga prijevoda, no ukazat ću na određene specifičnosti koje se dotiču položaja i upotrebe bilježaka. Provedena analiza trebala bi otkriti kakva je postojeća praksa njihova korištenja, te nam pružiti odgovor na pitanje je li moguće, i u kojoj mjeri, stvoriti određene teorijske obrasce za njihovu primjenu u književnom prevođenju. Potraga za tim odgovorom razotkrit će utjecaj koji bilješke imaju na književna djela, a potencijalno i na samu recepciju književnosti.

2. TEORIJSKE POSTAVKE

Nema razloga za zanemarivanje bilješki u analizama književnih djela jer one mogu biti izrazito zanimljive za različita područja, no se krene od samoga teksta poglavito su zanimljive zbog problematike pripovjednih postupaka i položaja pripovjedača u nekom književno-umjetničkom djelu. Naime, tekst u bilješci ne može imati istovjetan status kao i glavni tekst jer je obilježen samim grafičkim oblikovanjem koje u svijesti čitatelja nužno evocira određenu kritičarsku tradiciju, također je problematično pripada li tekst u bilješci pripovjedaču iste razine koji postoji u glavnome tekstu. Maša Grdešić se u knjizi *Uvod u naratologiju* poziva na Genetta kako bi odgovorila na pitanje „što je s verbalnim znakovima poput naslova, predgovora, epigrafa ili imena poglavlja? Pripadaju li oni također pripovjedaču i, štoviše, jesu li oni uopće dio samog pripovjednog teksta?“¹Pojam parateksta je „'prag', 'nedefinirana zona' između onoga unutar i onoga izvan teksta, zona bez čvrste i jasne granice kako s unutarnje (tekstualne) strane, tako i s izvanjske strane (diskurz o tekstu)“². Genette u knjizi *Paratexts: thresholds of interpretation* detaljno istražuje (para)tekstni status bilješki upozoravajući kako njihova upotreba „pod starijim nazivom *glose* [gloss] ... seže u Srednji vijek, kada je tekst – smješten na sredinu stranice – nerijetko bio okružen, ili na različite načine ukrašen, objašnjenjima ispisanim sitnijim slovima; takva je oprema knjige bila prisutna i u inkunabulama petnaestog stoljeća, gdje se glosa može razaznati samo po sitnijem tisku. U šesnaestom stoljeću pojavljuju se 'bočne bilješke' ili marginalne bilješke; one su kraće i pridodane na određene odsječke teksta. U osamnaestom stoljeću postalo je uobičajeno stavljati bilješke na dno stranice. Ali danas postoje različite prakse.“³Nadalje, Genette kod diskurzivnih tekstova razlikuje tri vrste bilješki (izvorne, kasnije i

---

¹ Maša Grdešić: *Uvod u naratologiju*, Leykam international, Zagreb, 2015., str. 111.

² *Ibid.*

³ Gérard Genette: *Paratexts : thresholds of interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001., str. 320.

zakašnjele) kod kojih preispituje stupanj pripadnosti paratekstu, no „bez obzira bila ona izvorna, kasnija ili zakašnjela, autorska anotacija fikcionalnog teksta, zahvaljujući svojoj diskurzivnoj prirodi nedvojbeno označava prekid u režimu artikulacije – prekid koji nas opravdava da ju uvrstimo u paratekst“⁴.

Preispitujući svoje postavke na odabranim primjerima, Gentte dolazi do zaključka kako „u svim tim autorskim bilješkama pronalazimo mnogo dokumentarističkih dodataka i izrazito malo autorskih komentara. Može se zamisliti emancipiraniji oblik u kojemu bilješke više ne bi bile obilježene svojom dokumentarističkom diskurzivnom ulogom već bi bile pripovjedačkog tipa te bi – same po sebi svojom prisutnošću – težile nekom trenutačnom račvanju u priči.“⁵

Takvim tipom bilješki u fikcionalnom tekstu bavi se i Shari Benstock koja uočava niz karakteristika po kojima se bilješke u fikcionalnim tekstovima razlikuju od onih u akademskim člancima, a kao najznačajniju izdvaja činjenicu da „one pripadaju fikcionalnome univerzumu, potječu iz kreativnog čina, a ne iz kritičkog, i usmjerene su prema fikcionalnim, a nikada prema vanjskim konstruktima, čak i kada citiraju 'stvarna' djela izvan pojedinog djela. Referencijalna i marginalna svojstva ovih bilješki obavljaju posebnu hermeneutičku ulogu; do te mjere da bilješke u fikcionalnim tekstovima uređuju udaljenost između pisca i čitatelja, to čine radikalno drugačije no što je slučaj u akademskom diskursu.“⁶ U svom radu Benstock ispituje neka od kanonskih djela u kojima pokazuje različitu upotrebu bilješki. „Razmatram tri teksta čije bilješke pokazuju sve kompleksnije pripovjedne strukture – *Toma Jonesa*, *Tristrama Shandyja* i *Bdijenje Finnegana*. Kod Fieldinga bilješke su produženje pripovjedačkog glasa; kod Sterne se opiru i

---

⁴ *Ibid.*, str. 332.

⁵ *Ibid.*, str. 335-336.

⁶ Shari Benstock: *At the Margin of Discourse: Footnotes in the Fictional Text*, u PMLA, sv.98, br.2 (ožujak, 1983), str. 205.

potkapaju pripovjedni glas odnosno pripovjedne glasove u tekstu; kod Joycea pripadaju različitim likovima i razvijaju nove pravce priče⁷.

Kada govorimo o pripovjednim strukturama u književnim djelima nije zgorega podsjetiti se da je odnos između teksta i njegova čitatelja kompleksan i dinamičan proces. „Pisani se tekst poima s vlastitom virtualnom dimenzijom koja traži čitateljevu konstukciju onoga što nije napisano (Iser 1974., str. 31). Ta virtualnost doprinosi dinamičnoj naravi čitateljskog procesa i daje čitatelju određeni stupanj slobode (ali samo određeni stupanj, jer pisani tekst vrši određenu kontrolu nad čitavim procesom)”⁸.

Upravo je zato neupitna činjenica da bilješke utječu na čitateljsko iskustvo jer u određenoj mjeri usložnjavaju pripovjedačku strukturu djela i na drukčiji način kontroliraju proces čitanja. Kako je u središtu pozornosti uloga bilješki u književnom prijevodu gdje se bilješke pojavljuju u situaciji kada ih u izvorniku zapravo nema te čitatelj postaje svjestan prevoditelja kao posrednika, u tome procesu valja se ponajprije pozabaviti problematikom književnoga prevođenja.

José Lambert oprezan je kada pristupa književnom prevođenju, jer „niti jedan koncept [književnost niti prevođenje] nije jednostavan niti podrobno definiran u većini kultura”⁹. S obzirom na opseg ove analize nema smisla ulaziti u teorijske raspre niti pokušavati riješiti prijepore oko toga kakav prijevod mora biti, ali valja imati na umu određene teorijske koncepcije glede prevođenja koje utječu i na samu upotrebu bilješki ali i na naš sud o njima. Prilikom književnoga prevođenja, prevoditelj nužno na umu ima neku koncepciju o književnosti koja, bez obzira bila ona osviještena ili ne, uvelike utječe na njegovo čitanje, a potom, logično, i na sam

---

⁷ Shari Benstock: *At the Margin of Discourse: Footnotes in the Fictional Text*, u PMLA, sv. 98, br. 2 (ožujak, 1983.), str. 205.

⁸ Shlomith Rimmon-Kenan: *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, Routledge, London, New York, 2002., str. 118.

⁹ Mona Baker [urednica] Kirsten Malmkjaer [pomoćnica urednice]: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London, New York, 2001., str. 130.

prijevod te se nerijetko ističe kako „prevoditelj lijepe književnosti mora biti dobar čitatelj.“¹⁰ Uz određenu koncepciju književnosti tijesno je povezana i određena koncepcija prijevoda. To se poglavito odnosi na određene norme kojih se prevoditelj drži, drugim riječima određenu teoriju prevođenja – pojam koji se ovdje namjerno izbjegava s obzirom da se prevođenju tek u novije vrijeme pristupa znanstveno. „Tek tijekom 50-ih godina 20. stoljeća javljaju se nastojanja da se utemelji posebna znanstvena disciplina kojoj bi predmet proučavanja bilo prevođenje i koja bi imala svoju vlastitu 'infrastrukturu' (*ibid.*) u obliku znanstveno-akademske institucije, studijskih programa akademskih stupnjeva i zvanja te znanstvenih skupova, časopisa i društava.“¹¹ Još jedan razlog zašto se ne vodim pojmom teorije prevođenja je što bi se zanemario dobar dio vrsnih književnika koji nužno nisu imali teorijsko obrazovanje prevoditelja, a koji su se, itekako uspješno, bavili prevođenjem. Naravno, to što oni nisu nužno prevodili prema nekoj suvremenoj i znanstvenoj teoriji ne znači da se u njihovim prijevodima ne može rekonstruirati i odrediti određen teorijski pristup prisutan u suvremenim proučavanjima prevođenja, ali bi bilo pogrešno pretpostaviti da je takav uređeni teorijski koncept bio polazna točka.

U mnoštvu suvremenih teorijskih pristupa prevođenju čini se najprikladnijim ukratko se osvrnuti na teorije ekvivalencije. Razlog tome je što se u hrvatskoj prevoditeljskoj tradiciji prijevodi i njihova kvaliteta uglavnom prosuđuju iz takve pozicije. „Prevoditelj mora od samoga početka rada znati kakav će biti jezični i stilski učinak njegova prijevoda, mora odabrati onu metodu prevođenja kojom će najlakše ostvariti ekvivalent izvornika.“¹²

---

¹⁰ Ljiljana Avirović: *Književno prevođenje – primjer iz prakse*, u: *Priručnik za prevoditelje*, ur. Aneta Stojić, Marija Brala-Vukanović i Mihaela Matešić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015., str. 152.

¹¹ Nataša Pavlović: *Uvod u teorije prevođenja*, Leykam international, Zagreb, 2015., str. 13-14.

¹² Ljiljana Avirović: *Književno prevođenje – primjer iz prakse*, u: *Priručnik za prevoditelje*, ur. Aneta Stojić, Marija Brala-Vukanović i Mihaela Matešić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015., str. 152.

Eugene Nida vjerojatno je jedan od najpoznatijih teoretičara koje se vezuje uz prijevodnu ekvivalenciju. On u svojim radovima razlikuje dvije vrste ekvivalencije – formalnu i dinamičnu. Nataša Pavlović, pozivajući se na Nidinu knjigu *Toward a Science of Translating: With Special References to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, kaže kako „u slučaju formalne ekvivalencije, prevoditelj pokušava postići da 'poruka u jeziku primatelju odgovara što je više moguće različitim elementima izvornog jezika' nastojeći 'reproducirati što je doslovnije i smislenije moguće formu i sadržaj izvornika'¹³, dok se u prijevodu koji teži dinamičnoj ekvivalenciji „ne nastoji toliko postići da poruka iz jezika primatelja odgovara poruci iz izvornog jezika, nego da 'odnos između primatelja i poruke bude suštinski isti kao onaj koji je postojao između izvornih primatelja i poruke', dakle da efekt koji prijevod ima na ciljne primatelje bude što sličniji efektu koji izvorni tekst ima na izvorne primatelje“¹⁴. Iako Pavlović navodi kako je Nidin rad „naišao i na brojne kritike kasnijih autora“¹⁵ kao i teorije ekvivalencije općenito, također napominje kako „njihove klasifikacije i danas mogu poslužiti kako prevoditeljima tako i znanstvenicima.“¹⁶

Bez obzira za kojom teorijom prevođenja posegnuli, bilješke iznova ostaju na margini. Već spomenuti Nida primjerice govori o mogućim ulogama u prijevodu, no ne bavi se njihovim potencijalnim učinkom u književnom tekstu.

“U principu, bilješke u prijevodu imaju dvije osnovne uloge: (1) kako bi se ispravile lingvističke i kulturalne diskrepancije, npr. (a) objasnili kontradiktorni običaji, (b) identificirali nepoznati geografski i fizički objekti, (c) utvrdile istovjetne mjere, (d) pružile informacije glede igri riječi, (e) pružile dodatne informacije u vezi osobnih imena

---

¹³ Nataša Pavlović: *Uvod u teorije prevođenja*, Leykam international, Zagreb, 2015., str. 46.

¹⁴ *Ibid.*, str. 47.

¹⁵ *Ibid.*, str. 49.

¹⁶ *Ibid.*, str. 111.

(npr. Farizeji, Saduceji, Herodovci); i (2) kako bi se dodale informacije koje općenito mogu biti korisne u razumijevanju povijesne i kulturne pozadine konkretnog teksta.”¹⁷

Praktična i primjenjiva razmišljanja o problematici bilješki u književnom prevođenju daje Clifford Landers.

“Prijevod koji uključuje bilješke kada ih u izvorniku nema iskrivljeni je odraz. Zašto? Zato što one uništavaju mimetički učinak, pokušaj (većine) književnika da stvore privid kako čitatelj zaista svjedoči, pa čak i doživljava, opisane događaje. Bilješke prekidaju tok i remete kontinuitet tako što odvrćaju pogled, makar kratko, od teksta zbog informacije koja, bez obzira koliko korisna bila, i dalje ruši čitateljevo svjesno susprezanje nepovjerenja prema fikciji djela.”¹⁸

Čini se kako su problematike glede bilješki i činjenice da remete tijek čitanja i te kako svjesni i sami prevoditelji. Prevoditeljica Maja Tančik uz bilješke u prijevodu romana *Bijes* izdvaja neke od problema s kojima se susrela prilikom njihova sastavljanja. “Pri sastavljanju bilješki prevoditeljica se našla u nemaloj nedoumici. Nožnim se notama često zna spočitnuti da kvare užitek čitanja remeteći kontinuitet teksta onakva kakvog ga je autor zamislio.”¹⁹ No pažljivim pristupom autorovu radu također ističe kako Salman Rushdie “ne smatra da bilješke postoje na štetu teksta”²⁰ te tako opravdava njihovu upotrebu te izdvaja kako je “valjalo odlučiti što bilješkom popratiti, a što ne.”²¹ Također napominje da “kako ovo nije anotirano školsko izdanje, valjalo je broj bilješki svesti na što je moguće razumniju mjeru.”²²

U prijevodima je korištenje bilješki nerijetko neophodno kako bi se određeni elementi kulture izvornog jezika objasnili i približili čitateljima ciljnog jezika. Maslina Ljubičić u svojoj knjizi

---

¹⁷ Eugene A. Nida: *Toward a Science of Translating: With Special References to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, E.J. Brill, Leiden, 1964. str. 238-239.

¹⁸ Landers, E. Clifford: *Literary Translation: A Practical Guide*. Multilingual Matters. 2001., str. 93.

¹⁹ Salman Rushdie: *Bijes*, prevela Maja Tančik. Vuković & Runjić, Zagreb, 2002., str. 304.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Salman Rushdie: *Bijes*, prevela Maja Tančik. Vuković & Runjić, Zagreb, 2002., str. 304.

²² *Ibid.*

Studije o prevođenju na primjerima prevođenja Shakespeareovih i Tommaseovih perifriza pokazuje da „bilješka može uspješno premostiti jaz koji nas dijeli od vremena i prostora u kojemu je nastalo djelo“²³, a taj postupak drži „tim opravdaniji što i uz izvorni tekst u komentiranim izdanjima nalazimo tumačenje nejasnijih perifriza.“²⁴ Problematično je što kod prevođenja književnih djela bilješke nerijetko postaju dominantna strategija kojom prevoditelji ne samo da premošćuju određene prostorno-vremenske razlike između tekstova već pružaju i niz informacija o kulturalnim elementima koji su nepoznati i čitateljima izvornog teksta. Tako se književno-umjetnička djela u prijevodima nerijetko pojavljuju u kritičkim izdanjima svojih prevoditelja, a čitatelji tijekom čitanja mogu pogrešno pretpostaviti da je riječ o bilješkama samog autora.

Svako pažljivije razmatranje ovoga problema otkriva nam kompleksnost književnog prevođenja kojoj dodatno pridonosi globalizacija i različiti procesi kojima se društvo usložnjava, zbog čega je izrazito teško zaključiti koja su znanja i informacije izvorne kulture poznate čitateljima ciljne kulture. Stoga je izrazito teško ponuditi teorijske obrasce prema kojima bi se prevoditelj mogli voditi, već je pred njima izrazito složen proces interpretacije i utvrđivanja promijenjivih društvenih odnosa i kulturnih kapitala različitih kultura.

---

²³ Maslina Ljubičić: *Studije o prevođenju*. Hval : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000., str. 89.

²⁴ *Ibid.*

3. BILJEŠKE U ROMANU *SKRIVENA MANA*

Teško je predstaviti jednog od najpoznatijih američkih pisaca postmodernizma jer, unatoč činjenici što se „Pynchonovo rodoslovno stablo može pratiti unazad gotovo jednog tisućljeća sve do normanskog osvajanja Engleske“²⁵, izrazito je malo biografskih podataka poznato o njegovom osobnom životu. Zapravo se anonimnost i izbjegavanje medija najčešće spominju kao glavne osobine Thomasa Pynchona što je u suvremenom društvu vjerojatno doprinijelo stvaranju svojevrsnog kulta koji se pretvorio u oblik kulturne industrije, u anglofonom svijetu, poznat kao *Pyndustry*.²⁶ Iako su kritičari identificirali i njegove srednjoškolske uratke²⁷ Thomas Pynchon u književnosti se ozbiljnije pojavljuje 1959. godine kratkom pričom *The Small Rain* u kojoj se već mogu zamijetiti neke od njegovih prepoznatljivih tema²⁸, a 1963. objavljuje roman *V* u kojem se pojavljuje i ranija kratka priča *Under the Rose* kao jedno od poglavlja²⁹. Samo tri godine poslije izlazi roman *Dražba predmeta 49* koji će ga zajedno s romanom *Gravity's rainbow* učiniti jednim od kanonskih američkih pisaca. Naime „nemoguće je zamisliti postmodernizam u književnosti bez pozivanja na Pynchonova djela. Kanoniziran još 1980-ih kao jedan od ključnih američkih postmodernista, uglavnom zahvaljujući kvaliteti svojih proslavljenih romana – *Dražba predmeta 49* (1966.) i *Gravity's Rainbow* – postao je prepoznatljiva odlika svih popisa čitanja na akademskoj razini koji se bave tim razdobljem.“³⁰ Nakon uspjeha kojeg

---

²⁵ John M. Krafft: *Biographical note*, u: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, ur. Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012., str. 9.

²⁶ Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale [uredili]: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012., str. 1.

²⁷ Luc Herman: *Early Pynchon*, u: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, ur. Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012., str. 19.

²⁸ Tony Tanner: *Thomas Pynchon*, Methuen, London, New York, 1982., str. 23-24.

²⁹ Luc Herman: *Early Pynchon*, u: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, ur. Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012. str. 23.

³⁰ Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale [uredili]: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012., str. 1.

ostvaruje *Gravity's Rainbow*, prolazi sedamnaest godina do objave romana *Vineland* iza kojeg su uslijedili *Mason & Dixon* i *Against the Day*, a 2009. objavljen je roman *Inherent Vice* koji je 2014. doživio svoju filmsku adaptaciju u režiji Thomasa Paula Andersona, a roman se iste godine pojavio i u prijevodu Maje Tančik na hrvatskom jeziku kao *Skrivena mana*. Iako su mnogi vjerojatno očekivali Pynchonov neposredan odgovor na teroristički napad 11. rujna, koji se nerijetko uzima kao jedan od prijelomnih događaja u Američkim studijima³¹, Pynchon se tim zbivanjima pozabavio s određenim odmakom objavivši roman *Bleeding Edge* 2013. godine.

Cilj ovog kratkog pregleda Pynchonove bibliografije jest ukazati na činjenicu da su od objave njegove prve kratke priče i posljednjeg romana prošle pedeset i četiri godine te je jasno da se u određenoj mjeri mijenjao kako i autor tako i njegov stil. Hanjo Berressem zamjećuje kako se Pynchonovo pisanje kroz vrijeme promijenilo te je postalo „manje zahtjevno i često prožeto ugođajem magičnog realizma“³². Berressem također napominje da se *Skrivena mana* često uzima kao jedan od Pynchonovih *lakših* romana. „U *Skrivenoj mani* Pynchon se otkriva u najdostupnijem izdanju. Pomalo ironično, autor opće poznat kao iznimnom zahtjevan postao je 'lako štivo', a mnogi književni kritičari oplakuju izvjestan nedostatak složenosti.“³³ Prevoditelj Pynchonovih romana tako mora voditi računa i o razvoju samoga autora te ne može jednako pristupiti prevođenju različitih romana između kojih se očito pojavljuju značajne razlike.

Roman *Skrivena mana* možda nije strukturom kompleksan kao neki raniji romani te se može čitati i pratiti kao jednostavan detektivski roman u kojem Larry Sportello, poznatiji pod nadimkom Doc, pomaže bivšoj djevojci Shasti da razotkrije zavjeru protiv njenog ljubavnika

---

³¹ Stipe Grgas-Mufa: *Američki studiji danas : identitet, kapital, specijalnost*, Meandar Media, Zagreb, 2015., 2014., str. 61-71.

³² Hanjo Berressem: *Coda: How to read Pynchon*, u: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, ur. Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012., str. 171.

³³ *Ibid.*

Mickeyja Wolfmana kojeg njegova žena Sloane sa svojim ljubavnikom Riggsom namjerava smjestiti u mentalnu ustanovu. S obzirom da se ovdje nećemo znatnije baviti prijevodom izvan okvira bilješki koje se u njemu pojavljuju, od strukturnih osobitosti važnije je na umu imati kulturno-povijesni kontekst u kojem se zbiva radnja, a koji je ponajbolje opisala Michiko Kakutani u svojoj recenziji romana. “‘Skrivena mana’ Thomasa Pynchona je velik, nezgrapnan, vremenski stroj od romana koji nas prenosi natrag u 1970-e, u Kaliforniju surfera, zgodnih surferica, bajkera i bajkerskih komada, hipija, frikova i hašomana pravednika.”³⁴

Kako bi se to vremensko, ali i, za hrvatskog čitatelja puno bitnije, geografsko i kulturno putovanje uspješno izvršilo, u prijevodu se pojavljuje čak 271 bilješka na 186 stranica romana od ukupnih 397. Analizom nekih od bilježaka pokušat ćemo odgovoriti na pitanje u kojim se okolnostima i na koji način koriste.

Naime, bilješke se pojavljuju kao odgovor na različite prijevodne probleme u romanu, a nerijetko imaju i kritičko-interpretacijski karakter primjeren kritičkim izdanjima, no kako je nemoguće uredno ih podijeliti u tematske kategorije bit će spomenuti neki od najzastupljenijih kulturnih elemenata koji su popraćeni bilješkama kako bi se došlo do eventualnih zaključaka o njihovj upotrebi i naravi.

S obzirom da je radnja romana smještena u Los Angeles, u nekim je slučajevima nužno premostiti kulturalne razlike i tako pomoći čitateljima ciljne kulture da razumiju određene elemente izvorne kulture koji su sačuvani i predstavljeni hrvatskom čitatelju u prijevodu.

Primjerice, kada se spominje kršenje prvog amandmana, bilješka će čitatelje upoznati s prvim amandmanom, koji je zasigurno dobro poznat u američkom kulturnom krugu, i na taj im način

---

³⁴ Michiko Kakutani: *Another Doorway to the Paranoid Pynchon Dimension*, u: *The New York Times*, objavljeno: 3. kolovoz, 2009.

omogućiti razumijevanje konteksta same radnje. „Prvi amandman američkog Ustava odnosi se na slobodu govora i mirno okupljanje.“³⁵ Slična je i situacija s različitim robnim markama koje su dobro poznate u Sjedinjenim Američkim Državama. Na primjer, Doc je uvijek spreman za skidanje lisičina pa doznajemo kako je „dobro pazio da uvijek u džepove hlača, onako ovlaš i nadao se neprimjetno, ubaci dvije-tri plastične trakice koje je davno izrezao sa stare Bullocksove kartice koju Shasta nije ponijela.“³⁶, a bilješka nam otkriva da je Bullock's „bio lanac robnih kuća iz Los Angelesa“³⁷ pa je hrvatskome čitatelju lakše zamisliti o kakvoj je kartici riječ. Drugom prilikom Doc jede čizburger na nekom parkiralištu koje je *vjerojatno Tommyjevo*:

„... Doc je ipak prije toga uspio uočiti mutnjikavu snimku sebe, načinjenu telefotobjektivom, koja ga je prikazivala kako sjedi na haubi auta na nekom parkiralištu, vjerojatno Tommyjevom, a u rukama drži ogromatni čizburger i sa zanimanjem ga promatra, štoviše: *rudari* po slojevima kiseliša, pomidora, zelene salate, papričice, luka, sira, i tako dalje i tako dalje da ne spominjemo mljevenu govedinu koja bi nakon svega čovjeku lako mogla i promaknuti...“³⁸

S obzirom da navedeni lanac hamburgera ne posluje u Hrvatskoj, netko bi lako mogao pretpostaviti kako osobno ime Tommy ovdje označava neki specifičan lik koji bi se očekivao na sljedećim stranicama romana ili ga zamijeniti s trgovačkim lancem Tommy koji posluje na području Republike Hrvatske. Bilješka u prijevodu pomaže premostiti ove nedoumice američkim čitateljima vjerojatno dobro poznatom činjenicom da je Tommy „poznati lanac hamburgera iz Los Angelesa.“³⁹

---

³⁵ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str 141

³⁶ *Ibid.*, str. 354.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.* str. 86.

³⁹ *Ibid.*

Nužnost korištenja bilješki za pojedine robne marke možda se ponajbolje očituje u sljedećem primjeru kada zbog nepoznavanja marke teško možemo ispravno razumjeti metaforu u sljedećoj rečenici: „Iako je svoju nebesku knjigu do toga trena već opteretio s tko zna koliko duša, uglavnom u suradnji s tvrtkom Louisville-Slugger...“⁴⁰. Naime, bilješka nam otkriva kako je Louisville-Slugger zapravo „poznata marka bejzbolskih palica“⁴¹. S obzirom na različit status bejzbola u hrvatskom i američkom kulturnom krugu te činjenicu da se značenje uvelike mijenja kada znamo što predstavlja Louisville-Slugger, bilješka je itekako opravdana u ovoj situaciji.

Poprilično je drukčija upotreba bilješke u situaciji kada Denis bjesni što mu je netko ispremetao stan. „Svu travu su mi porazbacali po podu, ispraznili frižider, sve su ćušnuli u onaj multipraktik i umutili u kašicu, a ni da bi ikom ostavili imalo repete.“⁴² Naime uz multipraktik stoji sljedeća bilješka: „Denis kaže Ostracizer, ali to je zapravo *Osterizer*, marka prvog američkog kućnog sokovnika tvrtke Oster iz 1946. Ostracizer bi bio nešto kao Bojkoter.“⁴³ Očito je kako je u pitanju nemogućnost prevođenja igre riječima, jer je navedena robna marka nepoznata u našem kulturnom krugu te se u rješenju nije posezalo za adaptacijom u vidu pronalaženja kulturnog ekvivalenta niti se pojam ostavio u izvorniku već se preveo nadređenim pojmom multipraktik, što Nataša Pavlović definira kao vrstu opisnog prijevoda gdje „spadaju i prijevodi različitih robnih marki nedovoljno poznatih u ciljnoj kulturi... na primjer ako se *Jell-O* prevedu kao desert“⁴⁴. S obzirom na ovo rješenje čini se redundantnim u bilješci čitatelju objašnjavati čitavu situaciju, tim više što bi onda trebalo stajati „*U izvorniku* Denis kaže...“ jer čitatelj nigdje u prijevodu ne može pročitati da „Denis kaže Ostracizer“⁴⁵. Iako daleko od idealnog rješenja, da su

---

⁴⁰ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 350.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, str. 219.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Nataša Pavlović: *Uvod u teorije prevođenja*, Leykam international, Zagreb, 2015., str. 78.

⁴⁵ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 219.

u prijevodu *sve čušnuli u onaj Ostracizer* bilješka bi imala više smisla kao što je slučaj kod prevođenja igre riječima pivom Burgermeister. Naime, Doc kaže „ – Ne, rekao mi je da je to'Burgomeister, limitirana serija“⁴⁶, a bilješka pokušava kroz objašnjenje „ovo bi trebalo biti pivo Burgermeister“⁴⁷ sačuvati potencijalnu igru riječima za hrvatskoga čitatelja.

Kao možebitna kategorija kulturnih elemenata koji su popraćeni bilješkama izdvajaju se i geografske lokacije ili određene aluzije vezane uz njih, redovito popraćene bilješkama.

Primjerice kada iznad Doca i Riggsa prelijeću avioni, Riggs komentira zaglušnu buku sljedećim riječima: „Šalju ih iz Nellisa svakih pola sata“⁴⁸, a bilješka skreće pozornost hrvatskome čitatelju kako je Nellis „vojna zrakoplovna baza u Nevadi“⁴⁹ što je zasigurno dobro poznata informacija u američkome kulturnom krugu. Slično je tome, kada nam pripovjedač kazuje kako je autocesta kojom je krenuo Doc puna različitih vozila pa tako i „...šminkerskih oldtajmera s drvenim oplatama od borovine s pedigreom – ni manje ni više nego iz slavnoga Dearborn-grada...“⁵⁰, gdje bilješka hrvatskog čitatelja upoznaje s Dearboronom koji je mnogo bliži prosječnom američkom čitatelju nego hrvatskome. „Grad Dearborn (100 000 stanovnika), smješten na širem području Detroita u američkoj državi Michigan, rodno je mjesto Henryja Forda i svjetsko sjedište istoimene automobilske industrije.“⁵¹ Nešto je drugačija situacija s bilješkom kojom je popraćen njemački grad Wolfsburg.

„Doc je krenuo natrag stojedinicom i stigao do križanja za Thousand Oaks taman na vrijeme da nagazi na kočnicu zbog Volkswagenovog autobusa na kašmirske krastavce punog iskreveljenih hašomana koji se odnekud stvorio pred njim. Obilaznim trakom već

---

⁴⁶ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 123

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 78.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*, str. 27.

⁵¹ *Ibid.*

su se tiskale poluprikolice koje su pokušavale zaobići VW, pa nije imalo smisla taj manevar ni pokušavati. Nekoć bi Doc možda počeo gubiti strpljenje, ali s godinama i životnom mudrošću stigla je i spoznaja da ovi mikrobušičići imaju kompresijski omjer da te Bog sačuva, a sve zahvaljujući davno projektiranim pametnim inženjerskim rješenjima iz Wolfsburga.⁵²

Naime, uz Wolfsburg se pojavljuje bilješka koja kaže „u Wolfsburgu se nalazi sjedište Volkswagena“⁵³, što je informacija koju čitatelj implicitno doznaje iz samoga teksta. Ova bilješka čitatelju ne pruža nikakve nove niti za razumijevanje ključne informacije već eksplicitno ponavlja i potvrđuje ono što stoji u samome tekstu. Nadalje, čak i da situacija nije toliko jasna u samome tekstu teško da bi ona mogla biti motivirana i opravdana jednakim argumentima kao što su to bilješke u slučaju Nellisa ili Dearborna. Naime Wolfsburg je geografski znatno bliži Hrvatskoj, a i Volkswagenova vozila uživaju znatnu popularnost na našem tržištu. „U veljači je u Hrvatskoj prodano 16,6 posto više novih osobnih automobila nego u istom mjesecu prošle godine, njih ukupno 2.583, a najprodavanija su bila Volkswagenova vozila, pokazuju podaci Promocije Plus.“⁵⁴ Nadalje, Wolfsburg će hrvatskoj populaciji biti bliži nego američkoj i zbog sportskih razloga jer nogomet u našem kulturnom krugu uživa znatno veću popularnost nego u Sjedinjenim Američkim Državama pa su mnogi upamtili kako je istoimeni nogometni klub, u kojem su svojedobno igrali i hrvatski igrači Tomislav Marić i Mario Mandžukić, 2009. osvojio naslov prvaka Njemačke.

U drugim slučajevima zemljopisne lokacije popraćene su bilješkama koje ne premošćuju bitne kulturološke razlike već su enciklopedijskog karaktera. Primjerice Bigfoot kaže kako je „Puckov

---

⁵² Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 216.

⁵³ *ibid.*

⁵⁴ HINA, *U VELJAČI PRODAJA AUTOMOBILA PORASLA ZA 16 POSTO* Istraživanje otkrilo koje limene ljubimce Hrvati najviše kupuju, u: Jutarnji list, objavljeno: 07. 03. 2016.

dosje možda ... sad već u pismohrani, negdje Bogu iza nogu, možda u Fontani ili još dalje.⁵⁵ a bilješka napominje kako je Fontana „grad oko 80 km istočno od Los Angelesa“⁵⁶, što nikako nije ključno za razumijevanje Bigfootove izjave. Slična je i upotreba bilješke koja daje informacije vezane uz autocestu za Pasadenu: „Pasadena Freeway, ili Cesta 101 koja vodi od centra Los Angelesa do Pasadene duga 13 km najstarija je autocesta u Kaliforniji (otvorena 1940.) u svoje doba moderna ali danas tek povijesni kolnik iznimno zastarjelog dizajna, osobito oštih zavoja i preuskih trakova.“⁵⁷ Povijesni podatci ne čine se bitnima za razumijevanje same radnje a konfiguraciju autoceste možemo doživjeti i iz glavnog teksta koji kaže da je Doc „u svoje vrijeme na autocesti za Pasadenu prestizao bijesne nafrizirane Rollseve pune totalno raznjupanih dilera heroina, šišajući 160 po gustoj magli i kormilareći po onim silnim primitivno sklepanim zavojima...“⁵⁸

Geografske lokacije popraćene su bilješkom u zaista različitim slučajevima. Ponekad se kompenzira nepoznavanje ključnih elemenata kod čitatelja ciljne kulture kao u prethodno navedenim slučajevima Nellisa, Dearborna ili kada Doc izjavi da ne ide „južnije od Južnog grada.“⁵⁹, a bilješka taj naziv stavlja u, hrvatskom čitatelju, poznati kontekst: „San Francisco, slično kao Dubrovnik, mještani zovu Grad, a South San Franciso zovu Južni grad.“⁶⁰ U nekim situacijama, kao što je to u slučaju Wolfsburga, bilješke *nadoknađuju* znanje koje je bliže hrvatskom kulturnom krugu, a nerijetko samo daju niz neobaveznih enciklopedijskih činjenica kao što je i slučaj kada po prvi put srećemo lik Shaste, a bilješka nam u prijevodu pruža informacije o vulkanu u Sjevernoj Kaliforniji . „Shasta je ime vulkana (4322m) u Sjevernoj

---

⁵⁵ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 236.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.*, str. 9.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*, str. 210.

⁶⁰ *Ibid.*

Kaliforniji, na kojemu prema legendi (i spisima sekte rozikrucijanaca) skriveni žive stanovnici nestalog pacifičkog kontinenta Lemurije, ali i divlji čovjekoliki majmun Bigfoot (sasquatch, Veliko stopalo), čiji su otisci stopala veličine 40 cm navodno pronađeni u tom kraju.⁶¹

Zanimljiva kategorija su i konstrukcije na stranom jeziku, u ovom slučaju uglavnom španjolskom, koje se pojavljuju u izvorniku bez prijevoda na engleski jezik. Naime, u hrvatskom prijevodu jezični izrazi na španjolskom jeziku u većini slučajeva prevedeni su u bilješki. Neki od prijevoda uključuju *refrescos* – „Španj. osvježavajuća pića“⁶², *¡Luz! ¿Dónde estás, mi hijita?* – „Španj. Gdje si, kćeri draga?“⁶³, *¡Psicodélico, ése!* – „Španj. Lud si!“⁶⁴, *este gente no sabe nada* – „Španj. ovi ljudi ništa ne znaju“⁶⁵.

Problem za prevoditelje i eventualne kritičare prijevoda nastaje zato što se može utvrditi kako je i Pynchon mogao uvrstiti prijevode u svoj roman, kako je odlukom autora i pripovjedač engleskog jezika mogao podijeliti znanje španjolskog jezika sa svojim čitateljima jer španjolski jezik nije jednako poznat svim čitateljima u SAD-u, no takai prevoditelji, a niti kritičari u obzir ne bi uzimali činjenicu da se Sjedinjene Američke Države nalaze geografski blizu španjolskim govornim prostorima te su u mnogo većoj mjeri u interakciji sa španjolskim jezikom od hrvatskih čitatelja, čemu doprinosi i sve veći broj doseljenika iz Središnje i Južne Amerike u SAD. Ovaj primjer pokazuje kako su ovdje bilješke korisna nadopuna koja kompenzira različit korpus ustaljenih i dobro poznatih fraza stranog jezika kod engleskog i hrvatskog čitatelja. Nadalje on zorno prikazuje kompleksnost i ovisnost kako samog prevoditelja tako i njegovog eventualnog kritičara o društvenoj dinamici koja se mijenja izrazitom brzinom.

---

⁶¹ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 7.

⁶² *Ibid.*, str. 72.

⁶³ *Ibid.*, str. 77.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 78.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 164.

Osim španjolskog, u romanu se pojavljuje i japanski jezik kada Bigfoot naručuje palačinke „*Chotto, Kenichiro! Dozo, motto panukeiku*“⁶⁶, a u hrvatskom prijevodu bilješka nam pruža prijevod narudžbe, „Jap. Hej, Kene dragoviću! Molim te još palačinki“⁶⁷. Bilješka je opravdana s obzirom da riječ *panukeiku* ima svoje podrijetlo u engleskom jeziku, tim više što je iskorišten oblik *panukeiku* koji je sricanjem bliži engleskom jeziku od uobičajenog oblika パンケーキ [pankeeki] koji se koristi u japanskom jeziku.

Zanimljiva je situacija kada dobivamo bilješku vezanu uz aluziju na francuski frazem kojeg ne nalazimo u tekstu. Naime, sljedeća rečenica „'Cootie food!' Doc screamed involuntarily , having been told once that this was French for 'Love at first sight!'“⁶⁸ prevedena je na hrvatski jezik kao „Kuš ti fuš! – kliknuo je Doc i protiv svoje volje, jer mu je jednom netko rekao da se tako nekako na francuskome kaže: 'Ljubav na prvi pogled!'“⁶⁹. Izuzetno složena igra riječi kvalitetno je prenesena na hrvatski jezik jer *cootie food* zapravo svojim zvukovnim ustrojstvom treba podsjetiti na francusku sintagmu *coup de foudre* što doslovno znači udar groma kako doznajemo iz bilješke koja prati hrvatski prijevod, no zapravo označuje ljubav na prvi pogled. Spomenuta bilješka više odmaže hrvatskoj adaptaciji jer *kuš ti fuš* svojim zvučnim odlikama teško može asociirati čitatelja na *coup de foudre* tako da bi ona imala više smisla u izvorniku dok u hrvatskom prijevodu pomalo zbunjuje.

Bilješkama u prijevodu redovito su popraćene zbiljske osobe što se može opravdati činjenicom da je kod hrvatskog čitatelja potrebno nadoknaditi informacije o osobama koje su poznate u kulturi izvornika te se pojavljuju u romanu. Na primjer, ako ne znamo tko je Harley Earl, teško možemo razabrati u kakvu su to Impalu uskočile djevojke u sljedećoj rečenici. „Cure su se

---

⁶⁶ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 236.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Thomas Pynchon: *Inherent Vice*, Jonathan Cape, London, 2009., str. 146.

⁶⁹ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 166.

paranoično osvrnule preko zavodljivo golih ramena, potrčale i uskočile u nekakvu Impalu iz ere Harleyja Earla, nagazile na gas i odmaglile niz Zapadnu imperijalnu.⁷⁰ Tu nam bilješka pomaže

da dobijemo otprilike jednaku sliku kao i čitatelji koji pripadaju kulturnom krugu izvornika.

„Harley Earl (1893-1969), glavni dizajner General Motorsa, konstruktor inovativnih i ornamentalnih modela automobila. Zalagao se za to da auti budu što duži i što spušteniji.“⁷¹

Svakako bitna, i već spomenuta, jest razlika u statusima sportova u Sjedinjenim Američkim Državama i Hrvatskoj pa se može pretpostaviti kako je u našem kulturnom krugu slabo poznat Carl Ystrzemski te je našem čitatelju teže razumjeti sljedeće Adrianove riječi: „Posudio sam ti palicu Carla Yastrzemske, kolekcionarsko izdanje, da ubereš lovnu od onoga što nije plaćao alimentaciju za dijete, onog kojeg si naganjao po Greyhoundu pa si ga izvukao s busa, a onda je nisi htio upogoniti“⁷² Zahvaljujući bilješci „Carly Yastrzemske (r. 1939.) zvani Yaz, zvijezda američkog bejzbola.“⁷³ čitatelj koji ne pripada kulturnome krugu koji prati bejzbol lakše će razumjeti o kakvoj je palici riječ, a i Docovo objašnjenje kako je nije htio *upogoniti* zato što je „oduvijek duboko poštovao Yaza“⁷⁴ postaje razumljivije.

Kao jedan od primjera gdje bilješka kompenzira različit kulturni kapital jest i opis jednog od likova čije se fizičke proporcije u romanu naglašavaju sljedećom usporedbom: „Biljarski štap u njegovoj ruci izgledao je otprilike onoliki koliki se čini dirigentski štapić kad ga drži Zubin Mehta.“⁷⁵ Iako usporedba ostvaruje svoju ulogu i razumljiva je bez znanja tko je Zubin Mehta, ipak je riječ o informaciji koja bi prije mogla biti poznata američkom kulturnom krugu nego

---

⁷⁰ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 90.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.* str. 344-345.

⁷³ *Ibid.* str. 344.

⁷⁴ *Ibid.* str. 345.

⁷⁵ *Ibid.* str. 169.

našem tako da nam bilješka pomaže i tumači da „Doc to zna jer je Zubin Mehta (r.1936.) od 1962. do 1978. bio ravnatelj Losanđeleske filharmonije, najmlađi u njezinoj povijesti.“⁷⁶

Dio romana referira se na vrijeme „kad guverner Reagan bijaše zatvorio većinu državnih psihijatrijskih ustanova...“⁷⁷ i iako se isprva može učiniti kako je sve jasno, bilješka koja napominje „Ronald Reagan bio je guverner Kalifornije od 1967. do 1975.“⁷⁸ vodi računa o čitatelju i pomaže mu oko možebitne nedoumice kada susretne guvernera Reagana, jer iako je Reagan svjetski poznat kao predsjednik SAD-a, njegov raniji životni put ipak nije u toj mjeri blizak našem kulturnom krugu.

Situacija je sasvim drukčija kada se u romanu pojave Hanonove vježbe koje izvodi klavijaturist, a bilješka nam daje informacije o njihovom podrijetlu. „Francuski glazbeni pedagog i skladatelj Charles-Louis Hanon (1819-1900) osmislio je pijanističke vježbe za učenje glasovira“⁷⁹. Ta informacija ni na koji način nije ključna za razumijevanje samoga tijeka radnje u romanu niti nekog šireg konteksta, a teško se može reći da ona premošćuje nekakve razlike američkog i hrvatskog kulturnog kruga jer je riječ o uvriježenim vježbama, koje su dobro poznate glazbenicima diljem svijeta. Stoga takva bilješka premošćuje eventualno jaz između glazbenika i neglazbenika te pruža čitatelju informacije koje ne samo da nisu neophodne za razumijevanje radnje nego su u potpunosti nebitne. Možemo zaključiti kako je ovo jedna od bilješki koje pripadaju kritičkome izdanju koja bi mogla stajati kao informacija i čitatelju izvornika iako je upitna i njena uloga u takvome kritičkome izdanju jer iako je teško otkriti postoji li neki dublji značaj spomenutih vježbi i razlog zašto je klavijaturist izvodio baš njih, još je teže zaključiti zašto je ovdje bitno tko ih je osmislio.

---

⁷⁶ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 169.

⁷⁷ *ibid.* str. 193-194.

⁷⁸ *ibid.* str. 193.

⁷⁹ *ibid.* str. 148.

Takve bilješke mogle su se lako naći i u izvornome romanu odlukom autora te bi se čitatelj nerijetko morao odlučiti o podrijetlu pojedine bilješke da na samome početku prijevoda ne stoji napomena kako je sve bilješke sastavila prevoditeljica. Usprkos toj napomeni, pripovjedna situacija je dodatno izmijenjena jer, kako se radi o nečemu što je relativno nepoznato kulturi u kojoj djelo nastaje, autor je očito u trenutku umjetničkog stvaranja odlučio uskratiti to znanje pripovjedaču niti je informacije o kontekstu takvih elemenata odlučio predstaviti čitatelju bilješkom što je također jedna od mogućnosti. Iz tog razloga, čitatelj prijevoda ne samo da gubi fokus na glavni tekst zbog bilješki već je njegov pripovjedač bez bitnih razloga značajno izmijenjen.

Kako se u Pynchonovu romanu likovi nerijetko referiraju na različite fiktionalne likove koji također uglavnom pripadaju američkome kulturnom krugu i tu dolazi do problema kod prijevoda i prenošenja istovjetnog učinka na čitatelja pa su takvi likovi nerijetko popraćeni bilješkom kako bi čitatelju bilo što lakše razumjeti takve reference. Na primjer, kada Doc jadikuje kako policija sve više zadobiva pozitivne konotacije u društvu i kulturi dok status detektiva propada, spominje Philipa Marlowa, Sama Spadea i Johnnyja Staccata. Iako je iz teksta jasno da se radi o poznatim detektivima, bilješka ne ostavlja prostora nedoumici što je dobro s obzirom da je nekom tko ne poznaje kontekst tih likova teško razumjeti sljedeću Docovu rečenicu: „Idi s milim Bogom, Johnny Staccato, dobro nam došao a kad si već tu prosim lijepo razvali mi vrata, Steve McGarrette.“⁸⁰ S obzirom da sada znamo kako je Johnny Staccato detektiv, a sljedeća bilješka nam otkriva kako je Steve McGarrett „inspektor iz policijske serije *Hawaii Five-O* (1968-80)“⁸¹, lako možemo razumjeti što zapravo Doc govori i kako se to uklapa u njegovu jeremijadu o detektivskom pozivu. Jednakim arguemntima možemo opravdati i bilješku koja stoji uz Pete

---

⁸⁰Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 113.

⁸¹ *Ibid.*

Malloya kod opisa Bigfoota, „Ali da ga samo vidite na zadatku! Uhuhu! Kakav Pete Malloy! Kakav Steve McGarrett! Mogu se ušima pokriti!“ (SM226), „Pete Malloy je lik iz policijske serije *Adam-12*.“⁸²

Ovakve reference na popularnu kulturu ponekad je teško razumjeti čitateljima ciljnog jezika ako im nisu poznate ili popraćene bilješkama kao u ovome slučaju. One ujedno predstavljaju i velik problem prilikom prevođenja književnosti jer, ako se želi ostvariti istovjetan učinak na čitatelja prijevoda kakav ostvaruje izvornik, valja razlučiti je li nešto poznato, i u kojoj mjeri, kao referenca u kulturi izvornika, a u kojoj u kulturi ciljnog jezika. U Hrvatskoj zasigurno ima ljudi koji su čuli za detektivsko ime *Sam Spade*, no prijevod koji pazi na svog čitatelja u ovakvim slučajevima bilješkom može odagnati možebitne nedoumice.

S druge pak strane postoje transkulturalni elementi kao što su western filmovi koji su globalno dobro poznati pa je upitno postoji li značajan kulturni jaz između američkog i hrvatskog čitatelja kada se Doc referira na glumce kao što su Lee Van Cleef i Clint Eastwood. „ – Da ti pravo kažem, više sam za Leeja Van Cleefa, hoću reći, onaj Clint Eastwood je okej, ali za mene će on uvijek ostati Rowdy Yates...“⁸³. Naime bilješka daje kontekst pružajući informacije o filmovima i ulogama. „Lee Van Cleef glumio je okrutnog ubojicu u filmu *Dobar, loš zao* (1966), a Clint Eastwood mladog i plahovitog goniča stoke Rowdyja (Kavgadžiju) Yatesa u seriji *Rawhides* (1959-66)“⁸⁴. Naime western filmovi bili su izrazito popularni i u Hrvatskoj što potvrđuje i činjenica da su se na domaće filmove prenosili i žanrovski obrasci westerna.

„Drugi tip nastojanja da se pronade folklorno popularan a ipak urban tip filmovanja, bio je u pokušaju primjene na naše teme onih žanrovskih obrazaca američkog filma koji su se

---

⁸² Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 226.

⁸³ *Ibid.*, str. 228.

⁸⁴ *Ibid.*

pokazali kao najomiljeniji među jugoslavenskom publikom. Bio je to western. Uloga westerna u odnosu na domaći film slični ulozi meksičkog melosa u našoj zabavnoj, novokomponiranoj glazbi.⁸⁵

Nameće se zaključak kako u ovom slučaju teško može biti riječ o nekom kulturnom jazu između dviju kultura već prije o generacijskom jazu, a u tom slučaju bilješka bi svoje mjesto mogla naći i u kritičkom izdanju izvornika i na taj način upućivati nove generacije na dobro poznate filmske klasike.

Slična je situacija i s bilješkom koja prati Docovo negodovanje glede Bigfootovog poimanja legalnosti „– Ali – rekao je Doc – nije, čekaj... Nije logično, kapetane... Nešto ja tu ne mogu... sasvim...“⁸⁶, gdje nam se otkriva da riječima *nije logično, kapetane* „Dr. Spock često prigovara kapetanu Kirku“⁸⁷. *Zvezdane staze* su također postale transkulturalni artefakt koji teško da predstavlja neki neprebrodivi kulturalni jaz.

„Zvezdane staze vjerojatno su jedan od važnih potrošačkih fenomena našega doba. Tu znanstveno-fantastičnu seriju slavi se kao jedan od „najuspješnijih i najunosnijih fenomena kulta u povijesti televizije“ (Entertainment Weekly 1994., str. 9). Do danas, izvorna televizijska serija *Zvezdane staze* (koja se emitirala od 1966. do 1969. i postigla golemu popularnost u izdavanju prava za emitiranje) pokrenula je četiri nove serije i devet filmova, te je stvorila milijunske prihode kroz prodaju prava na različita dobra. Ilustrirajući kulturni fenomen, obožavatelje *Zvezdanih staza* čini široka lepeza gledatelja, od običnih većinskih gledatelja do vrlo predanih članova alternativne subkulture.“⁸⁸

---

⁸⁵ Hrvoje Turković: *Filmska Opredjeljenja*, Cekađe, Zagreb, 1985., str. 23-24.

⁸⁶ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 161.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Robert V. Kozinets: *Utopian Enterprise: Articulating the Meanings of 'Star Trek's' Culture of Consumption*, u: *Journal of Consumer Research*, sv. 28, br. 1 (lipanj, 2001.), str. 67.

O popularnosti *Zvezdanih staza* u Hrvatskoj svjedoči i činjenica da postoji *Udruga ljubitelja Zvezdanih staza USS CROATIA*, a zahvaljujući novim filmovima J. J. Abramsa, kapetan Kirk i Spock zasigurno će još neko vrijeme ostati dio kulturnog pamćenja.

Veliki dio bilježaka u ovome prijevodu vezan je uz područje glazbe, ponajprije glazbene sastave i pjesme. Riječ je o popriličnome kaosu koji proizlazi iz nedosljedne prevoditeljske strategije i pomalo čudne prakse prevođenja naziva glazbenih sastava i pjesama. Tako Doc i njegovo društvo s kraja 60-ih u LA-ju slušaju sastave kao što su *Kamenje*, *Vrata* ili *Momci s plaže*, da bi se onda u bilješkama ponudili njihovi nazivi na engleskom jeziku. U sljedećoj tablici može se vidjeti popis glazbenih sastava koji su u prijevodu popraćeni bilješkama.

Glazbeni sastav	Prijevod u tekstu	Prijevod u bilješci	Izvorni naziv u bilješci	Broj stranice
Country Joe & the Fish	Stari Joso & riba	-	+	7
The Chantayce	-	-	+	47
Trashmen	Smetlari	-	+	47
The Halibuts	Konjski jezici	-	+	47
	Balavi Floyd Womack*	-	+	63
Bonzo Dog Band	Bonzo pseći bend	-	+	69
The Doors	Vrata	-	+	96
Iron Butterfly	Željezni leptir	-	+	107
Blue Cheer	Plavo veselje	-	+	110
Surfaris	-	-	+	117
The Electric Prunes	Električne šljive	-	+	120
Pearls Before Swine	Bisere pred svinje	-	+	140
Herman's Hermits	Hermanovi eremiti	-	+	150
The Marketts	Piljari	-	+	154
Meatball Flag	Barjakćufte*	-	+	176
The Rolling Stones (The Stones)	Kamenje	-	+	216
The Chiffons	Šifonice	-	+	249

Pink Floyd	-	-	+	327
Little Anthony and the Imperials	Mali Ante i Carići	-	+	328
The Ohio Express	Ohio ekspres	-	+	361
Elephant's Memory	Slonovsko pamćenje	-	+	396
The Spaniels	Španijeli	-	+	396
The Beach Boys	Momci s plaže	-	+	396

*radi se o izmišljenim glazbenim sastavima

Tablica 1

Zaista je teško pronaći ovako prevedene nazive glazbenih sastava u hrvatskoj popularnoj kulturi.

Baš kao i u slučaju vesterna ili *Zvezdanih staza* pojedini od ovih sastava bili su popularni istovremeno i u Sjedinjenim Američkim Državama i u Hrvatskoj te se čini kako prevođenje njihovih naziva iziskuje bilješke u kojima će se, kao što je vidljivo u tablici, uvijek ponuditi izvorni naziv kako bi čitatelj razumio o kojem je glazbenom sastavu riječ. S obzirom da ne postoji tradicija prevođenja naziva glazbenih sastava na hrvatski jezik, njihov prijevod na hrvatski uglavnom je upadljiv i privlači pažnju i interes čitatelja znatno više nego što je slučaj u izvorniku.

Svakako je zanimljiv prijevod globalno poznatog glazbenog sastava *The Doors* i njihove pjesme *People Are Strange*. Rečenica „Cookie i Joaquin ispojavili su se upravo u trenutku kad se kućni bend ufuravao u žestoku obradu uspješnice 'Ljudi su strani(Kad stranac ti si)' grupe Vrata“⁸⁹ popraćena je sljedećom bilješkom: „Pjesma 'People Are Strange' grupe Doors iz 1967.“⁹⁰

Postavlja se pitanje koliko zapravo prijevod sastava i pjesme u ovome slučaju pomaže tečnosti teksta na hrvatskom jeziku a koliko tjera čitatelja da se pokuša domisliti o kojoj je to uspješnici

⁸⁹ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 96.

⁹⁰ *Ibid.*

riječ i koja je to grupa *Vrata*, prije nego mu bilješka otkrije engleski naziv glazbenog sastava za koji je vrlo vjerojatno čuo. S obzirom da se naziv tog sastava već poprilično ustalio u hrvatskoj kulturi u svom obliku na engleskom jeziku možda bi bilo prikladnije ostaviti njegov naziv na engleskom jeziku, pa eventualno ponuditi njegov prijevod u bilješci, iako ni zato nema nekog naročitog razloga.

Slična je situacija i s prijevodom glazbenog sastava *The Rolling Stones* odnosno njihovog skraćenog imena *The Stones*. Naime u jednom trenutku Doc „...je prebacio u nižu brzinu i pojačao radio, na kojemu je upravo sviralo 'Nešto mi se dogodilo jučer' od Kamenja...“⁹¹, a iz bilješke doznajemo kako je „'Something Happened to Me Yesterday', pjesma Rolling Stonesa iz 1967. o LSD-u.“⁹² Iako ova bilješka ima interpretacijski karakter, jer skreće pozornost na činjenicu da je to pjesma o *LSD-u*, veći je broj bilješki čija je glavna uloga da ponude izvorni naziv glazbenog sastava kao što je slučaj s prethodno navedenim sastavima. Dokaz tome je i otprije spomenuti *Pink Floyd* koji se u bilješci spominje tek u sedamnaestom poglavlju kada bilješka prati pjesmu „Međuzvezdani turbopogon“ i kaže: „'InterstellarOverdrive' je 10-minutni psihodelični rock instrumental Pink Floyda iz 1967. iz žanra *space rock*.“⁹³ Iako se i drugi sastavi pojavljuju i popraćeni su bilješkama u kombinaciji s pjesmama, zanimljivo je da *Pink Floyd* nije popraćen bilješkom u devetom poglavlju kad saznajemo da je klavijaturist Poderanih gaća nabavio instrument „po preporuci Ricka Wrighta iz Pink Floyda.“⁹⁴ Kao što je vidljivo u tablici *Pink Floyd* je jedan od rijetkih glazbenih sastava koji nije preveden, a kako se uz njega u navedenoj rečenici ne pojavljuje bilješka možemo zaključiti kako se one nalaze uz prevedene nazive glazbenih sastava upravo kako bi prebrodile sam prijevod.

---

⁹¹ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 216.

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.* str. 327.

⁹⁴ *Ibid.* str. 148.

Valja imati na umu činjenicu kako su glazbeni sastavi iz anglo-američkog kulturnog kruga prisutni u hrvatskoj kulturi te se njihovi nazivi pojavljuju u izvornom obliku i u djelima hrvatskih pisaca. Na primjer kod Gorana Tribusona: „Ravijojla je izjurila van, a dok je još brzala prema direktorovoj sobi, Čedo Kralj izvukao je singlicu » I Wanna Be Your Man« (prvi Stonesi u gradu!) i stavio je na gramofon.”⁹⁵ ili Borivoja Radakovića: „ŽAC: [...] Šteli smo si samo slušati svoje 'Stonese', kurac, a nisi ih ni na radiju mogel čuti, jebo ti bok mater, šteli sam čagati, šteli sam putovati po svetu... A di su ovi bili? Daj pitaj ove pizdeke, jesu kad čuli za 'Stonese', 'Beatlese', da ne govorimo 'Kinksima', 'Spencerima', 'Animalsima'... Za rock and roll nisu čuli, birtijaši...”⁹⁶

Paralelno s glazbenim sastavima u romanu se pojavljuje i velik broj pjesama bilo implicitno ili eksplicitno. Pjesme koje se eksplicitno pojavljuju u tekstu redovito su prevedene i popraćene bilješkom, a situacija je složenija kada se u tekstu pojavljuje određeni stih ili je riječ samo o aluziji na određenu pjesmu jer prijevod tada iscrpljuje sve moguće kombinacije. U tim ćemo slučajevima većinom u bilješci pronaći izvorni naziv pjesme, a u nekim je slučajevima uz izvorni naziv ponuđen i prijevod pjesme na hrvatski jezik. Tako se na primjer kao izvor pojedinih aluzija i rečenica navodi „Oh Pretty Woman”⁹⁷, „The Other Side”⁹⁸ ili „All Shook Up”⁹⁹, dok negdje dobivamo i prijevod, na primjer The Crystal Ship – Kristalni brod¹⁰⁰, Blueberry Hill – Brdo Borovnica¹⁰¹, Monster Mash – Čudovišna čaga¹⁰² ili Tears on My Pillow –

---

⁹⁵ Goran Tribuson: *Povijest pornografije*, Znanje, Zagreb, 1995., str. 101.

⁹⁶ Borivoj Radaković: *Dobrodošli u plavi pakao (komedija/kaos u 2 poluvremena)*, u: Borivoj Radaković: *Plavi grad*, Hena com, Zagreb, 2002. str. 34.

⁹⁷ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str 83.

⁹⁸ *Ibid.*, str. 125.

⁹⁹ *Ibid.*, str. 299.

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 91.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*, str. 327.

Suze na jastuku mom¹⁰³. Također je moguće, iako samo u jednom slučaju kada se navode stihovi iz pjesme Franka Sinatre „Strangers in the Night“, da se u bilješci pojavi samo prijevod pjesme – „Stranci u noći.“¹⁰⁴ U sljedećoj tablici popis je pjesama odnosno referencija na pojedine pjesme koje su popraćene bilješkom u prijevodu.

Pjesma	Pojavljuje se u tekstu	Pjesma u prijevodu romana	Prijevod u bilješci	Izvorni naziv u bilješci	Broj stranice
Can't Buy Me Love	+	Ljubav se ne trži	-	+	9
Sugar, Sugar	+	Medu moj i šećeru	-	+	18
The Great Pretender	+	Jer ja sam lažljivac	-	+	67
Bang Bang	+	Bum Bum	-	+	69
Wouldn't It Be Nice	+	Ne bi l' bilo krasno	-	+	85
Fly Me to the Moon	+	Na Mjesec poletimo	-	+	89
People Are Strange	+	Ljudi su strani	-	+	96
Here Come the Hodads	+	Evo idu drifteri	-	+	154
Eight Miles High	+	Osam milja iznad zemlje	-	+	155
Runaway	+	Pobjegulja	-	+	169
This Guy's in Love With You	+	Taj momak te voli	-	+	177
It never entered my mind	+	Nije mi na pamet palo	-	+	181
Something Happened to Me Yesterday	+	Nešto mi se dogodilo jučer	-	+	216
Run, Nigger, Run	+	Bježi crnjo bježi crnjo	-	+	218
There's No Business Like Show Business	+	Nema biznisa do šou biznisa	-	+	246
One Fine Day	+	Jednog finog dana	-	+	249

¹⁰³ *ibid.*, str. 328

¹⁰⁴ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str 74

Wabash Cannonball	+	Ekspres-vlak za Wabash	-	+	252
(You're Not Sick) You're Just in Love	+	To nije pobol, to je ljubav	-	+	273
That's Amore	+	To je ljubav	-	+	305
Interstellar Overdrive	+	Međuzvezdani turbopogon	-	+	327
The Bright Elusive Butterfly of Love	+	Taj leptirić ljubavi što izmiče stalno	-	+	359
Something in the Air	+	Nešto je u zraku	-	+	384
Help Me, Rhonda	+	Pomoć Rhonda	-	+	392
Java Jive	+	Kava džajv	-	+	393
A Stranger in Love	+	Zaljubljeni stranac	-	+	396
God Only Knows	+	Samo nebo zna	-	+	396
Strangers in the Night	-	-	Stranci u noći	-	74
Oh, Pretty Woman	-	-	-	+	83
The Crystal Ship	-	-	Kristalni Brod	+	91
Blueberry Hill	-	-	Brdo borovnica	+	91
Leaning on a Lamp Post	-	-	-	+	150
Donna Lee	-	-	-	+	151
All Shook Up	-	-	-	+	299
Monster Mash	-	-	Čudovišna čaga	+	327
Tears on My Pillow	-	-	Suze na jastuku mom	+	328

Tablica 2

Postupak prevođenja pjesama koje su zatim popraćene izvornim nazivom u bilješci problematičan je jer zbog velikog broja pjesama u romanu imamo i velik broj popratnih bilješki koje u značajnoj mjeri remete tijekom čitanja, ali nerijetko mogu stvoriti i više nedoumica nego što ih uspiju riješiti. Naime, u određenim je slučajevima naziv originalne pjesme preveden uz pomoć kulturnog ekvivalenta: tako je primjerice kulturna pjesma *Beatlesa* „Can't Buy me Love“

prevedena kao „Ljubav se ne trži“ što može izazvati niz problema kod čitatelja. Isprva se čini kao da je Doc „otfućkao naslovne taktove“¹⁰⁵ kajkavske popevke, ili neku od obrada, bilo *Vještica* ili Darka Rundeka, no bilješka uz pjesmu u tekstu kaže sljedeće: „'Can't Buy Me Love' su 1964. otpjevali Beatlesi.“¹⁰⁶ Ako je prijevod globalno poznate pjesme, a time i bilješka nastao kako bi se neupućenome čitatelju skrenulo pozornost da je Doc fućkao pjesmu *Beatlesa* ova situacija, ovisno o njegovu poznavanju domaće glazbe, može ga navesti na zaključak da je „Ljubav se ne trži“ zapravo prepjev hita *Beatlesa* iz 1964. koji izvode i hrvatski izvođači. Isto vrijedi i za ostale pokušaje pronalaženja kulturnog ekvivalenta, primjerice kada se „Sugar, Sugar“ grupe *The Archies* prevodi kao „Medu moj i šećeru“ što je pjesma zagrebačkog benda *Neki to vole vruće*, ili kada „God Only Knows“ *Beach Boysa* postane „Samo nebo zna“, što hrvatskog čitatelja može asociirati na niz istoimenih pjesama kao što su one Danijela Popovića ili Alena Islamovića.

Ako su mnogi od glazbenih sastava bili popularni u Hrvatskoj istovremeno kad i u Sjedinjenim Američkim Državama, logično je da su i pjesme bile dio našeg kulturnog kapitala. Utjecaj je to zapadnog kulturnog kruga koji je kontinuirano prisutan u Hrvatskoj pa ne postoji potreba za detaljnim bilješkama, niti prevođenjem naslova pjesama, a kamoli za zbunjujućim kulturnim ekvivalentima. Na primjer *Jugoton* 1966. izdaje ploču s hitovima *Beatlesa* „Oldies (But Goldies!)“¹⁰⁷ na kojoj se nalazi i hit „Can't Buy me Love“ tako da prijevod ne mora premostiti nikakve kulturalne razlike koje su tržište i gramofonske ploče premostile još 1966., a vremenska patina je ista kao i u izvornog čitatelja i prije se može govoriti o generacijskom jazu nego jazu između različitih kultura koji bi trebalo prevladati.

---

¹⁰⁵ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 9.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ Discogs, web baza podataka, <https://www.discogs.com/Beatles-Hits-Of-Beatles-A-Collection-Of-Beatles-Oldies/release/3096961>

Iako se ovdje bavimo ponajprije pitanjem bilježaka u prijevodu, nužno je voditi računa o prijevodu u cjelini te ostalim prijevodnim strategijama koje utječu na strukturu bilježaka u prijevodu. Naime roman *Skrivena mana* na različite se načine nosi s prijevodom elemenata kulture te je velik broj bilježaka dobrim dijelom rezultat upravo ovakvog hibridnog prijevoda koji kontinuirano traži da se neke stvari pojasne izvan samoga teksta. Držim da se vještijim kombiniranjem prijevodnih strategija moglo izbjeći korištenje tolikih bilježaka te tako prijevod učiniti tečnijim. To se moglo postići bez obzira je li prijevod usmjeren k izvornoj ili k ciljnoj kulturi. Naime, Nataša Pavlović u *Uvodu u teorije prevođenja* kaže kako „upotreba kulturnih ekvivalenata koji su izrazito karakteristični za ciljnu kulturu može prouzročiti domino-efekt te dovesti do potrebe za tzv. kulturnom transplantacijom (Hervy i Higgins 1992:28, vidi 2.7.) kako bi se izbjegle nesuvislosti i nedosljednosti. Na primjer, ako bismo u prijevodu romana čija se radnja događa u SAD-u *Tonight Show* zamijenili nazivom nekog hrvatskog *talk-showa*, stvorio bi se dojam da je američkim gledateljima poznata i dostupna hrvatska emisija, što ne bi bilo točno.“¹⁰⁸

Upravo je to jedan od spomenutih učinaka kod upotrebe kulturnog ekvivalenta *Ljubav se ne trži* u slučaju pjesme *Can't Buy me Love*. I dok s jedne strane imamo prevedene nazive glazbenih sastava i pjesama osobna imena u romanu očuvana su u svom izvornom obliku. Kako mnoga od imena u romanu imaju konotativna značenja, prijevod iznova poseže za bilješkama. Tako primjerice uz ime Trillium Fortnight stoji bilješka: „Trillium je cvjetnica iz porodice ljiljana s krhkim, najčešće bijelim cvijetom, a *fortnight* znači razdoblje od dva tjedna tj. 14 dana, pa bi se gospođica mogla prevesti kao Ljiljica Dvotjednić.“¹⁰⁹ Lik Jason Velveeta popraćen je bilješkom koja kaže, „Velveeta, ili tzv. „lažni sir“, marka je surogatnog sirnog namaza koji se lako otapa i

---

¹⁰⁸ Nataša Pavlović: *Uvod u teorije prevođenja*, Leykam international, Zagreb, 2015., str. 77.

¹⁰⁹ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 240.

maže, i kao takav ozloglašen kao simbol nemaštovite i nezdrave večere koju mediokritetski američki roditelji iz nižeg srednjeg sloja navodno daju svojoj djeci. Makro bi se stoga mogao u hrvatskome predočiti kao Joško Baršunasti¹¹⁰. A slična bilješka prati i doktora Blatnoyda uz kojeg stoji da „ruski izraz *blatnoj* (englesko pisanje *blatnoy*) označava mafijaša ili dobro povezanog, korumpiranog i podobnog aparatčika, a doslovce znači „onaj koji ima prave papire“, tj. došao je na položaj po babu i po stričevima. Stoga bi ovo mogao biti doktor Babostričev.“¹¹¹

Zanimljivo je što se u takvim bilješkama nudi i prijevod osobnog imena na hrvatski jezik te nam otkriva prevoditeljinu spretnost u adaptaciji, no hibridno rješenje u kojem se osobna imena likova ostavljaju u izvorniku (a očito je da su mogla biti kvalitetno adaptirana) dok se nazivi glazbenih sastava i pjesama prevode proturječno je samo u sebi. Naime osim što prijevod na čudan način pokušava pronaći ravnotežu između izvorne i ciljne kulture, takve odluke dovode do značajnoga broja bilježaka koje su se mogle izbjeći. S obzirom da su pjesme i glazbeni sastavi prevedeni dok su osobna imena očuvana u izvornom obliku, možemo pretpostaviti kako je održavanje ravnoteže između izvorne i ciljne kulture jedini razlog takvoj odluci. Iako je takvo hibridno rješenje uvijek velikim dijelom kompromis koji dovodi do disonantnog tekstualnog tona, koji u konkretnom primjeru ne postoji u izvorniku, postavlja se pitanje, ako se već pokušava pomiriti različite prijevodne tendencije, ne bi li prijevod bio tečniji da su se nazivi glazbenih sastava i pjesama zadržali u izvorniku, a imena, ionako fikcionalnih likova, prevela, jer navedene bilješke pokazuju kako prevoditeljica ima potrebnu vještinu za njihovu adaptaciju.

Zemljopisne lokacije kojima sam se bavio ranije također su u nekim slučajevima adaptirane te popraćene bilješkama u kojima su njihovi izvorni nazivi. Npr. jedna rečenica kaže kako je Tito „u gepeku našao dva sombrera za divove koja je kupio u Blještavoj klisuri u svojstvu

---

¹¹⁰ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 178.

¹¹¹ *Ibid.* str. 190.

suvenira...¹¹², a bilješka otkriva kako je „Glitter Gulch ... kvart s poznatim kockarnicama u centru Las Vegasa.“ Mogli bismo pretpostaviti da se prijevod na neki čudan način u glavnome tekstu pokušava približiti ciljnoj kulturi što je više moguće, a onda u bilješkama sačuvati što je više od izvorne kulture s obzirom da su prevedeni nazivi glazbenih sastava, pjesama, a kao što vidimo, u nekim slučajevima čak i geografskih lokacija, no tome naprosto nije tako jer kao što smo vidjeli osobna imena likova u tekstu očuvana su u izvornom obliku, a i većina drugih zemljopisnih lokacija nije adaptirana. Kvart *Nickel*, koji se lako mogao adaptirati, u tekstu nije preveden, a popraćen je bilješkom. „Nickel je naziv za sirotinjski kvart (Skid Row) u centru Los Angelesa, sumnjivu četvrt u kojoj se okupljaju beskućnici i alkoholičari. Krajem šezdesetih poduzeta je akcija da se uklone ruševne građevine i raščisti četvrt, a bilo je i pokušaja da se kazne beskućnici koji u velikom broju spavaju po pločnicima.“¹¹³

Neodlučnost glede orijentacije prijevoda najbolje se očituje u sljedećoj rečenici: „Sauncho je pobožno pratio dnevnu soap-operu *Ljubav vodi kroz želudac*.“¹¹⁴ Naime, iako je uobičajeno da se nazivi TV serija prevode na hrvatski jezik, tim više što je riječ o izmišljenoj TV seriji kako nas upozorava bilješka, nije jasno zašto je Sauncho pratio *soap-operu*, a ne na primjer *sapunicu* kada prijevod pokazuje tendenciju domesticiranja u slučajevima kada to i nije uobičajeno.

Nije lako pouzdano otkriti koje je glavno načelo prema kojem su određeni elementi popraćeni bilješkom u prijevodu. Na primjer, iako se bilješke pojavljuju uz povećani broj izvođača, glazbenih sastava i njihovih pjesama, kada saznamo da je Liberace „jednom rukom svirao Chopinov *Grande Valse Brillante*“¹¹⁵ ne dobivamo nikakve dodatne informacije. Još je teže dokučiti raznoliku upotrebu bilježaka jer osim za običan prijevod primarne uloge prevladavanja

---

¹¹² Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 276.

¹¹³ *Ibid.* str. 81.

¹¹⁴ *Ibid.* str. 137.

¹¹⁵ *Ibid.* str. 244-245.

kulturalnih razlika, neke bilješke obavljaju interpretacijsku ulogu karakterističnu za kritička izdanja, a nerijetko pružaju i niz usputnih enciklopedijskih informacija koje nisu relevantne za razumijevanje samoga djela. Primjerice, mogli smo vidjeti kako u slučaju robnih marki bilješke nerijetko služe kako bi se premostile kulturne razlike te kako bi se kod čitatelja ciljane kulture popunilo neznanje o izvornoj kulturi potrebno za razumijevanje. No, u slučaju robne marke *Charile Tuna* dobivamo podulju bilješku koja daje više informacija nego što je potrebno.

„Charlie Tuna je crtani lik koji od 1961. reklamira konzerviranu tunjevinu marke StarKist, nešto kao Morž Šime za Eva Sardine. U seriji reklama pomodar Charlie vjeruje da ima dobar ukus i zato zaslužuje biti ulovljena za tvrtku Star Kist, no svaki put na udici nađe poruku: „Žalim, Charlie“, jer, kako objašnjava glas u reklami, StarKist ne želi tunu s dobrim ukusom, nego s dobrim okusom. Inače, tvrtka StarKist na svojim službenim stranicama priču o osnutku počinje rečenicom: „Godine 1910. jugoslavenski imigrant Martin J. Bogdanovich kupuje ribarski čamac i kreće loviti ribu uz obalu Kalifornije.“¹¹⁶

Iako prvi dio bilješke daje informacije o poznatoj američkoj marki što može biti nepoznanica hrvatskome čitatelju, znanje je bliže američkom kulturnom krugu itd., teško je razumljivo zašto je bitno kako ta tvrtka započinje priču o svom osnutku na svojim službenim stranicama. Takve bilješke enciklopedijskog karaktera mogu se naći uz različite tematske cjeline i čini se da nema nekog osobitog pravila po kojem se pojavljuju.

Kada u obzir uzmemo različite primjere u kojima se koriste bilješke, kao svojevrsan zaključak nameću se tri dominantna čimbenika koja uvjetuju njihovu primjenu u prijevodu romana *Skrivena mana*. S jedne strane radi se načinu nošenja s elementima strane kulture koji bi onemogućili razumijevanje hrvatskim čitateljima, no kao što smo mogli vidjeti dobar dio bilježaka pojašnjava adaptacijska rješenja ili ih u drugim slučajevima nudi, naposljetku tu su i

---

¹¹⁶ Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014., str. 138.

bilješke motivirane željom za interpretacijom koje nerijetko pružaju i niz neobaveznih enciklopedijskih činjenica. Dok se upotreba bilježaka čini nužnom kada to iziskuju razlike između kultura koje bi onemogućile razumijevanje djela, suvišna je njihova upotreba kojoj je cilj pojasniti nepotrebne adaptacije, što se tiče interpretacijskih bilješki one pripadaju ponajprije kritičkim izdanjima.

4. ZAKLJUČAK

Ova kratka analiza bilježaka u prijevodu Pynchonova romana otvara mnogo više pitanja nego što daje odgovora. Zaključiti kako je prijevod koji sadrži bilješke znatno drukčiji od izvornika koji ih nema i nije neki uspjeh jer svima je jasno da je razlika neupitna s obzirom na to da se u takvome prijevodu nužno pojavljuje i prevoditelj koji na znatno *vidljiviji* način komunicira s čitateljem. Osuditi takav prijevod *a priori* čini veliku štetu kako prevoditelju tako i samome prijevodu te, najvažnije, čitateljima, no valja razmisliti o kvantitativnim odnosima. Naime, čini se kako u ovdje analiziranom prijevodu nailazimo na veći broj bilješki koji je karakterističan za kritička izdanja ponajprije zato što je povećani dio bilježaka upravo takvoga karaktera. Također je uočljivo kako se nerijetko pojavljuju bilješke koje daju pregršt enciklopedijskih informacija, koje se mogu i svidjeti čitatelju, ali je pitanje čine li uslugu samome književnome djelu?

Tu se valja zaustaviti, jer nikakve pouzdane zaključke nije moguće donijeti na osnovi samo jednoga analiziranog prijevoda. Istraživanje koje bi pokušalo dati odgovore o tradiciji korištenja bilježaka u književnom prevođenju na hrvatski jezik moralo bi se pozabaviti znatno većim korpus književnih djela.

Bilo bi zanimljivo analizirati upotrebu bilježaka u različitim prijevodima pojedinih nacionalnih književnosti, a zatim međusobno usporediti takve prakse. Primjerice kako se i koliko koriste bilješke kada se prevode književna djela s engleskog jezika, a koliko kada se prevode sa španjolskog jezika, postoje li razlike kada se prevode djela peruanskih autora u odnosu na španjolske autore. Sveobuhvatna analiza nužno bi trebala voditi računa i o vremenu nastanka pojedinih djela, ali i njihovih prijevoda, tako bi mogli doći i do vrijednih saznanja o tome kako se mijenja praksa korištenja bilježaka kroz vrijeme.

Nadalje, takav projekt ne bi se mogao voditi tek kvantitativnim mjerilom, već bi se morao posvetiti kvalitativnim svojstvima bilježaka jer kao što smo vidjeli kroz analizu primjera u prijevodu romana *Skrivena mana*, neke od bilježaka zaista služe kako bi se prebrodile kulturne udaljenosti. Tako bi prijevod primjerice s japanskog na hrvatski jezik imao značajan broj bilješki, jer se radi o brojnim kulturološkim razlikama, a ne bi nužno bio kritički. Kako bi se detaljno ustanovilo kakva su to zapravo kritička izdanja i jesu li prijevodi u nas uglavnom kritička anotirana izdanja, valjalo bi u cjelokupan projekt uključiti i analizu nakladničke djelatnosti. Naime, postoje li kod nas uopće *obična* i *kritička* izdanja, prevode li stoga književni prevoditelj djela na jedan kompromisan način svjesni činjenice će njihovi prijevodi i izdanja potrajati dugi niz godina?

Na kraju baš kao što bilješke, koje teško nalaze svoje mjesto u ozbiljnijim analizama, ne bi smjele ostati na marginama književno-prevoditeljskih analiza, takvu sudbinu ne bi smjeli doživjeti niti čitatelji tih književnih djela. Stoga bi i njih trebalo uključiti u empirijska istraživanja, ne samo da bi se otkrile čitateljske preferencije, nego bi rezultati zasigurno pokazali kakve je čitatelje dominantna praksa korištenja bilježaka formirala.

5. BIBLIOGRAFIJA

- Ljiljana Avirović: *Književno prevođenje – primjer iz prakse*, u: *Priručnik za prevoditelje*, ur. Aneta Stojić, Marija Brala-Vukanović i Mihaela Matešić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015. str. 151-164
- Mona Baker[urednica] Kirsten Malmkjaer [pomoćnica urednice]: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London, New York, 2001.
- Shari Benstock: *At the Margin of Discourse: Footnotes in the Fictional Text*, u PMLA, sv. 98, br. 2 (ožujak, 1983), str. 204-225, JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/462046>
- Hanjo Berressem: *Coda: How to read Pynchon*, u: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, ur. Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012.
- HINA, *U VELJAČI PRODAJA AUTOMOBILA PORASLA ZA 16 POSTO Istraživanje otkrilo koje limene ljubimce Hrvati najviše kupuju*, u: Jutarnji list, objavljeno: 07. 03. 2016., Internet stranica: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/u-veljaci-prodaja-automobila-porasla-za-16-posto-istrazivanje-otkrilo-koje-limene-ljubimce-hrvati-najvise-kupuju/28450/>
- Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale [uredili]: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012.
- Gérard Genette: *Paratexts : thresholds of interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Maša Grdešić: *Uvod u naratologiju*, Leykam international, Zagreb, 2015.
- Stipe Grgas-Mufa: *Američki studiji danas : identitet, kapital, specijalnost*, Meandar Media, Zagreb, 2015. 2014.
- Luc Herman: *Early Pynchon*, u: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, ur. Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012.
- Michiko Kakutani: *Another Doorway to the Paranoid Pynchon Dimension*, u: *The New York Times*, objavljeno: 3. kolovoza 2009., Internet stranica: http://www.nytimes.com/2009/08/04/books/04kaku.html?_r=1&pagewanted=all&

- Robert V. Kozinets: *Utopian Enterprise: Articulating the Meanings of 'Star Trek's' Culture of Consumption*, u: *Journal of Consumer Research*, sv. 28, br. 1 (lipanj, 2001), str. 67-88, JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/10.1086/321948>
- John M. Krafft: *Biographical note*, u: *The Cambridge companion to Thomas Pynchon*, ur. Inger H. Dalsgaard, Luc Herman, Brian McHale, Cambridge University Press, Cambridge [etc.], 2012.
- Clifford E. Landers: *Literary Translation: A Practical Guide*. Multilingual Matters. 2001.
- Maslina Ljubičić: *Studije o prevođenju*. Hval : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000.
- Eugene A. Nida: *Toward a Science of Translating: With Special References to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, E.J. Brill, Leiden, 1964.
- Nataša Pavlović: *Uvod u teorije prevođenja*, Leykam international, Zagreb, 2015.
- Thomas Pynchon: *Inherent Vice*, Jonathan Cape, London, 2009.
- Thomas Pynchon: *Skrivena Mana*, prevela Maja Tančik, Vuković & Runjić, Zagreb, 2014.
- Borivoj Radaković: *Dobrodošli u plavi pakao (komedija/kaos u 2 poluvremena)*, u: Borivoj Radaković: *Plavi grad, Hena com, Zagreb, 2002*. str. 9-81
- Salman Rushdie: *Bijes*, prevela Maja Tančik. Vuković & Runjić, Zagreb, 2002.
- Shlomith Rimmon-Kenan: *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, Routledge, London, New York, 2002.
- Tony Tanner: *Thomas Pynchon*, Methuen, London, New York, 1982.
- Goran Tribuson: *Povijest pornografije*, Znanje, Zagreb, 1995.
- Hrvoje Turković: *Filmska Opredjeljenja*, Cekade, Zagreb, 1985.

WEB stranica

<https://www.discogs.com/Beatles-Hits-Of-Beatles-A-Collection-Of-Beatles-Oldies/release/3096961>